

Лекція 2. Зміст фахової підготовки педагога у закладі вищої освіти

План

1. Вища професійна підготовка в Україні
2. Система стандартів вищої освіти України
3. Зміст професійної освіти
4. Навчальний план підготовки педагога як вияв етапного рівня змісту професійної освіти
5. Відображення змісту навчальних дисциплін у робочих програмах
6. Текстове відображення змісту навчальних дисциплін

Основні поняття: професійна підготовка; спеціальність; професія; кваліфікація; заклад вищої освіти; типи закладів вищої освіти; освітньо-кваліфікаційні рівні; стандарт вищої освіти (ВО); система стандартів вищої освіти; державний стандарт ВО; галузеві стандарти ВО; стандарти вищої освіти у ЗВО, професійна підготовка педагога; освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) педагога, освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки педагога.

1. Вища професійна підготовка в Україні

Викладання педагогічних дисциплін відбувається в процесі професійної підготовки педагога.

Під **професійною підготовкою** розуміється здобуття кваліфікації за відповідною галуззю знань або спеціальністю.

Кваліфікація - офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту. У дипломі випускника ЗВО чи іншому документі про професійну підготовку кваліфікація визначається через назву професії (економіст, учитель початкових класів, педагог, токарь тощо).

Спеціальність - складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка.

Спеціалізація - складова спеціальності, що визначається закладом вищої освіти та передбачає профільну спеціалізовану освітню програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти

Галузь знань - основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка

Професія – рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і є джерелом існування. Отже, професія як вид трудової діяльності, що вимагає певної кваліфікації, набувається в ході спеціальної підготовки та досвіду роботи.

Вищу професійну освіту можна отримати на базі середньої (повної) загальної або середньої професійної освіти у закладі вищої освіти. У системі вищої освіти прийняті законодавчі документи, які нормативно закріплюють вимоги як до системи вищої освіти, так і до рівня підготовки випускника.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.) **заклад вищої освіти** – це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Згідно статті 28 в Україні діють такі типи вищих навчальних закладів:

- 1) університет
- 2) академія, інститут
- 3) коледж

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Ступені вищої освіти:

- молодший бакалавр

- бакалавр
- магістр
- доктор філософії
- доктор наук

Кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації в Україні на 2016-2017 навчальний рік становить 657 одиниць, що на 35,6% менше, ніж станом на 1990-1991 н.р.

Професійна підготовка у ЗВО має свої змістові, процесуальні, мотиваційні характеристики, що зумовлює особливості освітнього процесу. Тому для успішної його організації та здійснення необхідно враховувати такі особливості вищої професійної підготовки:

- спрямованість на здобуття професії та кваліфікації;
- одночасна вища загальноосвітня, культурна (фундаментальна) та фахова (спеціальна) підготовка;
- відповідність у цілому рівня і змісту освіти обсягу та складності професійних завдань і обов'язків майбутнього спеціаліста;
- забезпечення високого рівня науковості змісту навчальних дисциплін, який відображає найсучасніші надбання науки;
- залучення викладачами як ученими та дослідниками певних наукових галузей студентів до науково-дослідної роботи;
- наявність навчальних і виробничих практик, які супроводжують навчальний процес, доповнюють теоретичну підготовку;
- особлива організація освітнього процесу у ЗВО, яка називається лекційно-практичною (курсуюю чи курсово-семестровою);
- навчання орієнтоване на дорослих людей. Студенти часто виступають не лише об'єктом, а й суб'єктом навчання, що вимагає від викладача толерантного та демократичного ставлення до них, уникання надмірної опіки та повчань.

Отже, вища професійна підготовка – це складний багатогранний процес, в основі якого знаходиться відповідальне завдання суспільства забезпечити молоду людину всіма необхідними умовами щодо здобуття високого професійного рівня.

2. Система стандартів вищої освіти України

Стандартизація освіти – один із провідних напрямів реформування вищої освіти і в зарубіжних країнах, і в Україні. Основна функція освітніх стандартів полягає в забезпеченні однакових прав громадян щодо здобуття якісної вищої освіти.

Необхідність стандартизації вищої освіти України була зумовлена, з одного боку, її демократизацією, за якої Міністерство освіти відійшло від детального регламентування змісту професійної підготовки, як то було в радянські часи. У той період усі ЗВО, на території якої б республіки вони не знаходилися, проводили професійну підготовку з певної спеціальності за одними і тими ж розробленими міністерськими працівниками навчальними планами та програмами. Виняток робився лише для дуже авторитетних вишів. Права ЗВО щодо змісту підготовки були обмеженими, дозволялося лише доповнювати навчальні плани декількома вибірковими дисциплінами (так званими спецкурсами), програми до яких щорічно переглядались і перезатверджувались. Отже, усе, що на той час регламентувалося Міністерством освіти для вишів, можна назвати державним стандартом, тобто уніфікованою, єдиною формою професійної підготовки, якої дотримувались усі виші. Цим самим гарантувалась однакова якість вищої професійної освіти. З проголошенням України незалежною державою ситуація докорінно змінилася. Виші почали самостійно розробляти навчальні плани та програми. У різних ЗВО зміст підготовки фахівців однієї спеціальності міг значно відрізнятись. І хоча плани погоджувались у Міністерстві, все ж гарантувати подібність і якість підготовки вони не могли. Безумовно, це породжувало проблеми не лише змістового, а навіть і організаційного плану: перевестися студентів з одного навчального закладу в інший було проблематично.

Ще однією причиною нагальної необхідності державних стандартів стала поява приватних ЗВО, які масово створювалися в Україні. Їхня діяльність потребувала регламентування з боку держави.

Стандарти також мали полегшити процеси ліцензування й акредитації ЗВО. Отримати дозвіл на надання освітніх послуг могли лише ті освітні заклади, які дотримувались державних вимог.

В ЗУ «Про вищу освіту» (ст.10) визначено, що:

Стандарт вищої освіти - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ).

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- 2) перелік компетентностей випускника;
- 3) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- 4) форми атестації здобувачів вищої освіти;
- 5) вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

ЗВО на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу.

ЗВО у межах ліцензованої спеціальності може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначається вищим навчальним закладом.

Стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

3. Зміст професійної освіти

Професійна підготовка як здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю передбачає певне змістове наповнення, яке значною мірою регламентується системою стандартів вищої освіти.

У процесі професійної підготовки майбутній фахівець виступає в ролі здобувача професійної освіти.

Освітній процес - система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Компетентність - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність;

Професійна освіта – сукупність знань, практичних умінь, навичок та компетентностей необхідних для виконання завдань у певній галузі трудової діяльності.

Зміст вищої (професійної) освіти обумовлений цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей особи, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технології, культури та мистецтва.

Формування змісту професійної освіти з будь-якої спеціальності відбувається під впливом певних чинників, які умовно можна поділити на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні (див. табл.).

Таблиця

Об'єктивні	Суб'єктивні
Потреби суспільства	Дослідження науковців
Розвиток науки та техніки, науки й освіти	Діяльність викладачів
Особливості професії та цілі професійної діяльності	Потреби студентів
Система державних стандартів ВО	Діяльність практиків
Світові тенденції освіти і професійної підготовки	

Професія педагога належить до тієї групи соціально орієнтованих професій, які надзвичайно чутливі до змін у суспільстві і зміст яких відповідає забезпеченню умов виконання фахових завдань, потребує постійної корекції.

Найважливішу роль для кожної конкретної спеціальності, зокрема для професійної підготовки педагога, відіграють галузеві стандарти. Особливо дві їх складові частини – ОКХ і ОПП. Основні узагальнені положення цих документів, котрі визначають зміст професійної освіти, наведені в таблиці.

Таблиця

Галузевий державний стандарт	
ОКХ	ОПП
1. Термін навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр»	
2. Узагальнений об'єкт діяльності	2. Рекомендований перелік навчальних дисциплін
3. Напрями професійної роботи й перелік первинних посад	3. Розподіл змісту освітньо-професійної програми та максимальний навчальний час за циклами підготовки в годинах і кредитах
4. Виробничі функції, типові завдання професійної діяльності й уміння щодо розв'язання типових завдань	4. Системи змістових модулів щодо складових узагальнених структур діяльності
5. Основні види робіт, до яких має бути підготовлений педагог	5. Перелік практик, необхідних для професійної підготовки
6. Вимоги до державної атестації	

Цей рівень, як уже зазначалось, є найбільш узагальненим, теоретичним. Він є об'єктивним чинником формування змісту професійної освіти, а тому має постійно реагувати на зміни, які відбуваються у суспільстві та соціально-педагогічній діяльності.

4. Навчальний план підготовки педагога як вияв етапного рівня змісту професійної освіти

Професійна освіта здобувається у процесі навчання. Цей процес теж має змістове наповнення, яке відображене у змісті навчання.

Зміст навчання фактично є реалізацією етапного й оперативного рівнів змісту освіти. Він відображається в навчальних предметах, що зафіксовані в навчальному плані.

Навчальний план – це нормативний документ, який складає ЗВО на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної системи підготовки фахівця й визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення занять і їхній обсяг, графік навчального процесу, форми та засоби проведення поточного та підсумкового контролю.

Він є складовою стандартів вищої освіти вищого навчального закладу. Розробляється на весь період реалізації відповідної ОПП і затверджується керівником ЗВО.

Навчальний план підготовки бакалаврів відповідає змістовим вимогам галузевого державного стандарту й організаційним вимогам кредитно-модульної системи організації навчання у вищому навчальному закладі. Загалом тривалість підготовки фахівців соціальної педагогіки ОКР «бакалавр» становить 8 семестрів. На кожен навчальний рік (тобто, два семестри) за системою ECTS відводиться 60 кредитів. Під **кредитом** відповідно до нормативних документів *розуміється одиниця вимірювання часу, необхідного студентові для засвоєння певного складника навчальної програми*. Отже, за весь термін навчання йому потрібно набрати 240 кредитів. Обсяг (ціна) одного кредиту становить 30 год.

Навчальний план підготовки бакалавра соціальної педагогіки має такі структурні компоненти:

1. Реквізити – галузь знань, напрям підготовки, термін навчання, кваліфікація.
2. Графік навчального процесу на кожен рік навчання – кількість тижнів навчання, теоретичне навчання, практика, екзаменаційна сесія, державна атестація, канікули.
3. План визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін за циклами.

Разом за всіма циклами протягом чотирирічного терміну навчання: 240 кредитів.

Послідовність вивчення дисциплін у плані залежить від структурно-логічної схеми підготовки. Спочатку читаються загальні навчальні дисципліни, потім – спеціалізовані.

У плані також передбачено:

- форми проведення навчальних занять (лекції, практичні, лабораторні, індивідуальна, самостійна робота);
- курсові роботи з певних навчальних дисциплін;
- тижневе навчальне навантаження;
- види, назви, терміни проходження практик; – форми семестрового контролю: екзамени, заліки; – форми державної атестації.

5. Відображення змісту навчальних дисциплін у робочих програмах

На оперативному рівні професійної освіти відбувається остаточне формування змісту матеріалу навчальних предметів, який мають опанувати студенти. Тут і відбуваються складні процеси відбору знань, понять, фактів з наук, наукових галузей, наукових дисциплін і оформлення їх у навчальний предмет із певним статусом. Якщо на попередньому етапі окреслюються лише напрями та змістові орієнтири (назви дисциплін) професійної підготовки, то на цьому вони матеріалізуються, наповнюються внутрішнім смыслом, сукупністю елементів і процесів.

Базисним документом, в якому відображений оперативний рівень змісту навчання у ЗВО, є робоча навчальна програма.

Робоча навчальна програма – це нормативний документ ЗВО, який розробляється для кожної дисципліни на основі освітньо-професійної програми відповідно до навчального плану.

Робоча навчальна програма курсу визначає обсяги знань, умінь, якими повинен оволодіти студент, алгоритм вивчення навчального матеріалу з урахуванням міждисциплінарних зв'язків, що виключає дублювання навчального матеріалу при освоєнні спільних для різних курсів проблем, необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання знань. Вона відображає конкретний зміст предмета, послідовність і методичні форми її вивчення, обсяг часу на різні види навчальної роботи та форми організації навчання, засоби й форми поточного підсумкового контролю.

Робоча програма навчальної дисципліни відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчання розробляється за такою структурою:

1. Опис курсу (напряму, спеціальності, освітньо-кваліфікаційний рівень, характеристика курсу).
2. Пояснювальна записка (мета й завдання дисципліни, перелік знань і вмінь після опанування курсу, міждисциплінарні зв'язки).
3. Структура залікового кредиту курсу (перелік тем дисципліни із зазначенням кількості годин, які відводяться на лекційні, семінарські, практичні заняття, самостійну й індивідуальну роботу у вигляді таблиці).
4. Тематичний план змістових модулів (перелік тем кожного змістового модуля та кількість лекційних годин, передбачених на вивчення теми).
5. Теми практичних (лабораторних, семінарських) занять (також зазначається кількість годин і наводиться орієнтовний перелік питань).
6. Завдання для самостійної роботи (вказується зміст навчального матеріалу, що є предметом самостійного опрацювання). Самостійна робота може включати опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу; вивчення окремих тем або питань, що не розглядаються в курсі лекцій; підготовку до виступів на семінарах, практичних, лабораторних заняттях; письмове оформлення завдань, схем, діаграм, таблиць тощо; систематизування вивченого матеріалу перед іспитом та інші види роботи.
7. Індивідуальні завдання (зазначається тип індивідуального завдання та загальні вимоги до його виконання). Вони повинні мати практичне спрямування та носити творчий, дослідницький характер.
8. Оцінювання. Містить чітку інформацію щодо форм організації поточного та підсумкового контролю, розподілу балів за різні види роботи, шкалу (100-бальна з переведенням у

ECTS та національну) та критерії оцінювання. В частині про розподіл балів вказуються принципи визначення рейтингової оцінки за 100-бальною шкалою. Підсумкова оцінка у 100-бальній шкалі є сумою трьох складових: сумарної кількості балів за поточне оцінювання з відповідних тем; оцінки за навчальний проект (ІНДЗ); модульних контрольних оцінок.

9. Рекомендована література. Складається з переліків основної та додаткової літератури й інтернет-ресурсів.

Навчальну та робочу навчальну програми складає викладач, який читає курс. Їх обговорюють і затверджують на засіданні кафедри.

6. Текстове відображення змісту навчальних дисциплін

Із розвитком вищої освіти діапазон текстового (матеріального) змісту постійно розширюється у плані способів і форм його передачі. Фактично можна говорити про навчальний комплекс, який складається з підручників, посібників, дидактичних матеріалів, словників, довідників, хрестоматій, збірників завдань, практикумів, навчально-методичних рекомендацій та ін. Окрім того, у змісті навчання ЗВО часто використовуються наукові публікації (монографії, статті, доповіді тощо).

Саме тому формування знань у вищій школі відбувається за допомогою власне наукового, науково-популярного, навчально-наукового текстів.

Безумовно найскладнішим із них є *власне науковий текст*, який вимагає підготовленості до сприйняття його змісту. Він характерний для монографій, наукових статей, доповідей.

Монографія – це узагальнення різнорідних відомостей, отриманих у результаті проведення декількох науково-дослідних робіт, присвячених одній темі. Вона створюється тільки після нагромадження автором певної кількості фактичних і узагальнених даних.

Наукова стаття – науковий матеріал, що містить окрім фактичних відомостей елементи логічного осмислення результатів конкретного наукового дослідження. Можна виділити:

- короткі повідомлення, що стисло викладають результати науково-дослідних робіт або їх етапів;
- оригінальну статтю, в якій подаються основні результати і висновки, отримані під час науково-дослідної діяльності;
- оглядову статтю, де узагальнюються досягнення в тій або іншій галузі, фіксується існуючий стан або намічаються перспективи майбутнього розвитку;
- дискусійну статтю, яка містить спірні наукові положення з метою обговорення їх у періодиці.

За характером вирішуваних завдань наукові статті можна поділити на науково-теоретичні (про закономірності досліджуваних об'єктів), науково-методичні та науково-практичні (про практичну сторону закономірностей досліджуваних об'єктів, способи їх застосування на практиці).

Існують також статті науково-популярного характеру, присвячені нагальним суспільним проблемам. Вони, як правило, публікуються засобами масової інформації і виходять за рамки чистого наукового стилю, набуваючи певних рис публіцистичного стилю з експресивними та яскраво вираженими оцінними акцентами. Така форма викладу переважно подобається студентам, але часто вносить небажані корективи в достовірність наукової інформації.

Безумовно найважливішу роль у відображенні змісту навчання відіграє *навчально-науковий текст*. Він представлений підручниками, навчальними посібниками, курсами лекцій, довідковими виданнями, хрестоматіями тощо. Навчально-науковий текст, враховуючи його дидактичне призначення, відрізняється великою доступністю викладу. Він покликаний забезпечити студентів системою знань із певної навчальної дисципліни, стати основою для формування необхідних професійних умінь і навичок.

У навчальному тексті обов'язково присутні такі різновиди інформації: когнітивна (пізнавальна), методологічна, прагматична. Остання свідчить про те, що автор навчально-наукового тексту завжди прагне до того, щоб зміст був спрямований на практичне застосування.

Поряд із основним призначенням – зберігати інформацію, навчально-науковий текст має впливати на свідомість студентів, мотивувати їх на роботу з навчальним матеріалом, викликати бажання досконало його пізнати, сприяти розвитку креативних якостей тих, хто навчається. Він спрямовує їх на створення власних доповідей, міркувань тощо. Загалом навчально-науковий текст

повинен являти собою цілісну систему навчальної діяльності студента щодо опанування знань, умінь і навичок.

Він завжди адресований студентові, чим і відрізняється від сухого власне наукового тексту, що часто наповнений порівняннями, метафорами, гіперболами тощо. Також має полікодовий характер. Крім вербальних знаків у ньому використовуються піктографічні та схематичні зображення, зміна кольору, шрифтове виділення.

Отже, навчальний текст, будучи матеріалізованим носієм змісту навчання, водночас повинен бути й організатором процесу його засвоєння.

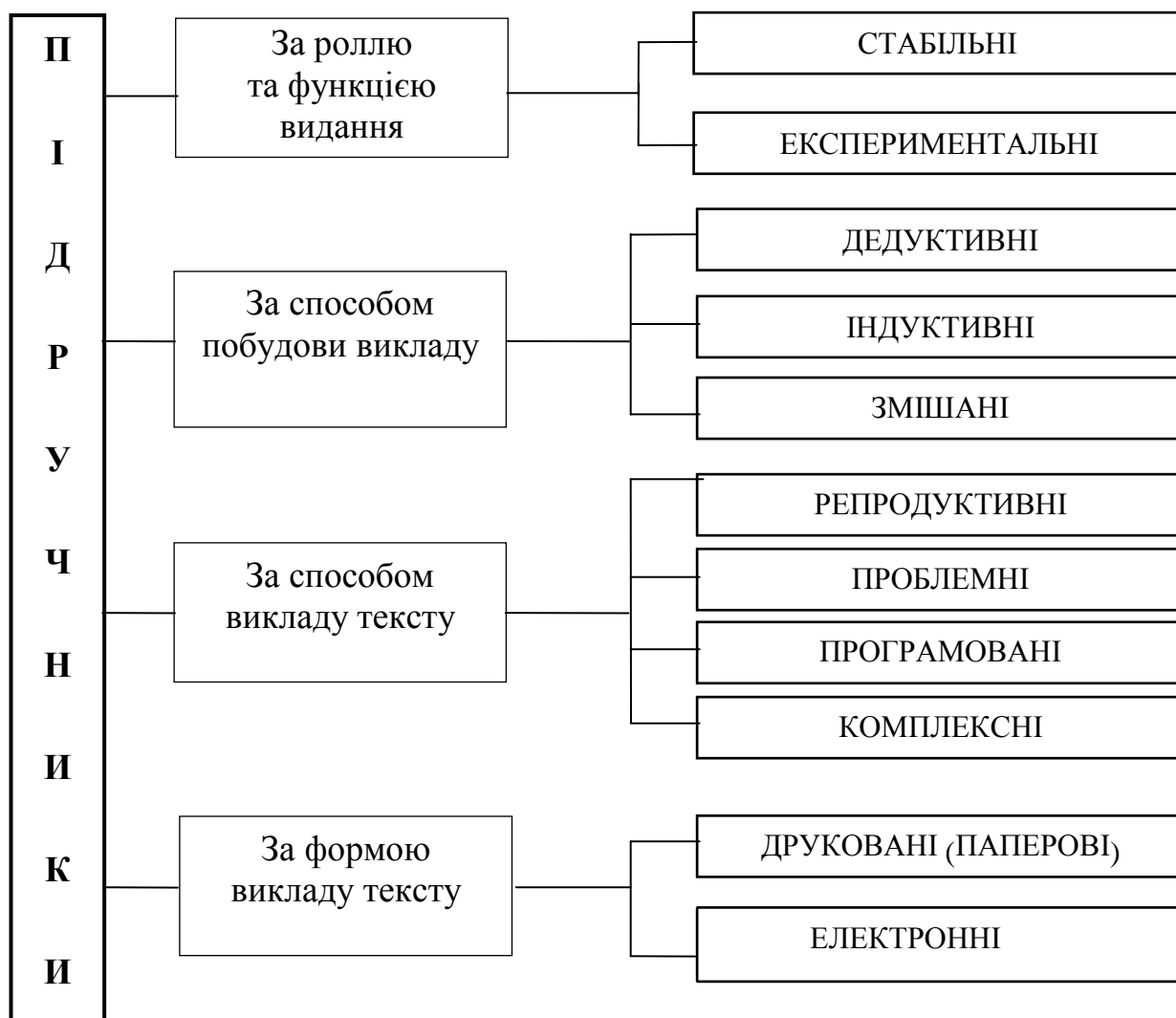
Переважно носіями науково-методичного тексту для відтворення змісту навчальної дисципліни є підручники та посібники (навчально-методичні, навчальні).

Підручник – це видання, яке містить систематизований виклад предмета, відповідає його програмі, офіційно затверджене як такий вид видання.

Посібник – навчальне видання, що частково чи повністю замінює або доповнює підручник, котрий містить додаткові найновіші відомості й офіційно затверджене як такий вид видання.

Сьогодні сутність понять «підручник» і «посібник» наблизилися, тому істотної відмінності між ними не існує.

Класифікація підручників за основними критеріями представлена на рис.

Рис. Різновиди підручників (посібників)

Стабільні підручники розробляються на основі усталеного змісту навчальної дисципліни. Вони спрямовані на ґрунтовне вивчення основних положень науки чи наукового предмета, на яких базується навчальна дисципліна. Експериментальні ж підручники мають на меті розширити зміст навчального предмета у напрямі нових досліджень науки, інтегрованих запозичень із суміжних наук, інноваційних способів викладу змісту, розширення можливостей професійної підготовки

тощо. Експериментальні підручники вирізняються оригінальністю змісту, структури, форми. Вони покликані перевірити можливі шляхи удосконалення викладання навчальної дисципліни.

Текст підручника може бути побудований дедуктивним чи індуктивним способом або поєднувати обидва.

За провідним способом викладу матеріалу розрізняють репродуктивні, проблемні, програмовані, комплексні тексти. Репродуктивні – високоінформативні, структуровані, зрозумілі студентам тексти, що відповідають завданням пояснювально-ілюстративного навчання. Проблемні – здебільшого проблемний монолог, у якому для створення проблемних ситуацій висвітлюють суперечності, розв’язують проблеми, аргументують логіку розвитку думок. Програмований текст подає зміст невеликими частинами («кроками»), а після викладу інформації передбачається перевірка її засвоєння за допомогою контрольних запитань. Комплексний може поєднувати усі вищезазначені способи.

Текст підручників складається з таких компонентів:

а) основні факти, принципи, засоби й нові відкриття в науці;

б) світоглядно-методологічні та виховні ідеї;

в) методи наукового мислення і дослідження;

г) знання з історії науки і творчої діяльності її видатних представників;

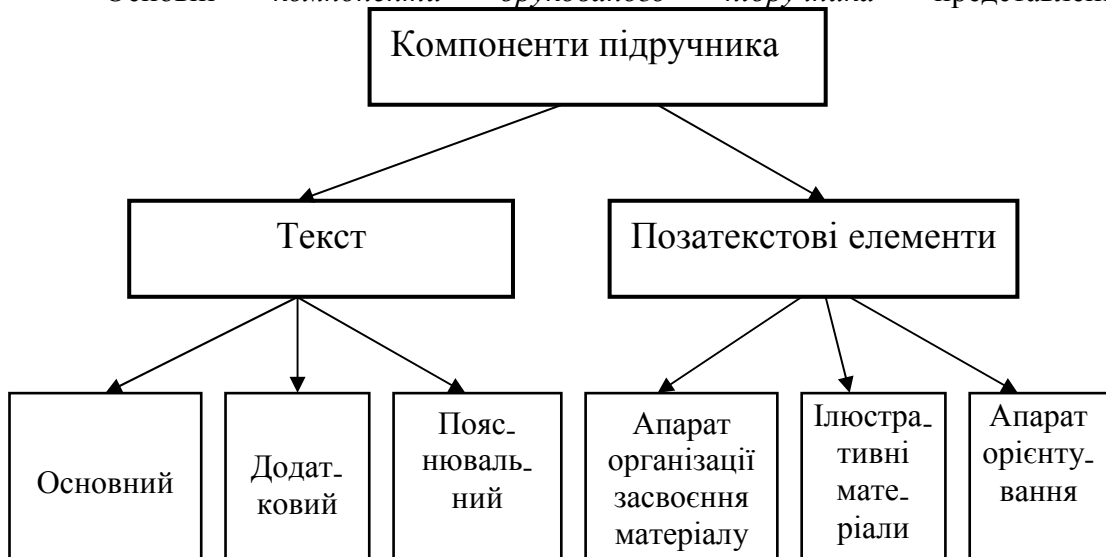
г) уміння і навички, що впливають з конкретного навчального змісту або необхідні для його засвоєння;

д) прийоми мислення, логічні операції, які студент має засвоїти в процесі вивчення змісту підручника.

Навчальний матеріал підручника подається у єдності таких складових: емпіричного (чуттєвий досвід), теоретичного (розкриття сутності явищ), практичного (розв’язання практичних завдань) компонентів.

За формою представлення змісту підручники поділяються на друковані (паперові) й електронні. Між цими різновидами існує безліч спільного у змістовому плані, але вони істотно різняться способами представлення інформації та структурою побудови.

Основні компоненти друкованого підручника представлені на рисунку

Рис. Основні компоненти друкованого підручника (посібника)

І. *Текст* (становить 60–97 % загального обсягу підручника), тобто структурований елемент підручника, який розкриває зміст навчальної програми дисципліни, забезпечує послідовний і аргументований виклад. Поділяється на три основні види:

1. *Основний* текст підручника (посібника) – дидактично та методично оброблений і систематизований автором навчальний матеріал. Він виконує теоретично-пізнавальну,

інструментально-практичну й інформаційну функції. Основний текст може бути поділений на частини, розділи, глави, параграфи, абзаци.

2. *Додатковий* – пояснює, тлумачить і доповнює основний текст. Може складатися з документів, великих художніх творів, статистичних матеріалів, зразків діяльності. Подекуди сягає 10 % обсягу підручника.

3. *Пояснювальний* текст виконує функцію довідково-супровідного апарату підручника (передмова, методичні вказівки, вступ до основних частин, примітки та роз'яснення, термінологічні словники, показники скорочень, іменні та предметні покажчики). Може сягати 10 % обсягу підручника.

II. Позатекстові елементи:

1) апарат організації засвоєння матеріалу (вправи, тести, завдання);

2) ілюстративні матеріали (малюнки, графіки, таблиці). Ілюстрації підручників повинні розкривати його основний зміст. Також вони можуть бути або рівнозначними тексту, або доповнювати його, або бути об'єктом для запитань, завдань;

3) апарат орієнтування (титулка, зміст підручника, список літератури).

Дидактичні вимоги до друкованих підручників:

1) відповідність змісту навчальній програмі;

2) науковість змісту навчального матеріалу, чітка логічність його викладу та пояснення;

3) чіткість формулювання визначень, понять, правил, законів, ідей;

4) ясність, фактологічність, точність, простота, доступність, діалогічність викладу матеріалу, що дає можливість студенту самостійно працювати з текстом;

5) пропорційний розподіл навчального матеріалу за розділами та параграфами;

6) ілюстрованість, унаочнення підручника, наявність схем, фотографій;

7) врахування закономірностей процесу навчання у ВНЗ, вікових і психологічних особливостей студентів;

8) відповідне видавниче оформлення, поліграфічне та технічне виконання, виділення головного шрифтом.

Особливе місце в навчальному процесі сучасних ВНЗ посідають електронні підручники, кількість яких має тенденцію до збільшення.

Електронний підручник виконаний у цифровому форматі HTML, допускає гіперпосилання, графіку, мову диктора, реєстраційні форми, інтерактивні завдання, мультимедійні ефекти, включення елементів анімації та комп'ютерних ігор; забезпечує інтерактивність, режим самонавчання, можливість самоконтролю. Особливої популярності набувають електронні підручники, розроблені у програмі тривимірного моделювання 3D Studio MAX.

Оскільки великі тексти читати на моніторі комп'ютера складно, підручники передбачають текстовий і звуковий режими навчання. Перший можна вважати аналогом друкованої книги у стислому вигляді. Матеріал також поділяється на основний, додатковий, пояснювальний та ілюструється (схемами, графіками, фотографіями, діаграмами, картами, анімацією та відео). У звуковому режимі дикторський текст супроводжує слайд-шоу. Поєднання візуальної й аудіоінформації значно підвищує ефективність навчання.

В електронних підручниках також використовується такий спосіб побудови тексту, який називається *гіпертекст*. Він дає можливість читачеві, що працює з одним текстом, миттєво отримати на екрані інший (для пояснення деякого поняття глибше, ніж у первинному тексті), а потім повернутися назад і продовжити читання основного тексту.

Окрім дидактичних вимог до підручників загалом, розробка електронних підручників і посібників передбачає дотримання таких специфічних принципів:

– модульність і поділ тексту на оптимальні частини;

– енциклопедичність і лаконічність викладу змісту, тобто інформація має бути чіткою, повною (і надлишковою), ілюстрованою;

– креативне навчальне середовище, забезпечення творчої роботи студентів;

– супровідність – наявність методичних рекомендацій, вказівок;

– інтерактивність (звернення до читача, запрошення до міркувань і відповідей на поставлені проблеми, виконання завдань за допомогою анімації – «роби як я», самоперевірки на всіх етапах);
– привабливість – наявність зручного та дружнього щодо користувача інтерфейсу.
Усі структурні частини будь-яких підручників мають власні заголовки таких видів: тематичні; нумераційні; літерні.

Загалом характеристика навчального посібника з педагогічних дисциплін здійснюється за позиціями, наведеними на рисунку.

Рис. Параметри характеристики підручника (посібника)

Підручник у ЗВО як головний відображувач змісту навчання повинен водночас забезпечувати відповідність навчального матеріалу сучасному рівню і логіці науки чи навчальної дисципліни та можливість реалізації отриманих знань у професійних ситуаціях, що виникають у соціально-педагогічній діяльності.